

حقانیت نام خلیج فارس از دیدگاه حقوق بین‌الملل

با تأکید بر حق بر نام‌های تاریخی و جغرافیایی

زکيه تقى زاده^۱

چکیده

نام‌های جغرافیایی و تاریخی به منزله‌ی میراث ماندگار بشریت و به مثابه میراث فرهنگی و هویت ملی کشورها هستند که صیانت و پاسداشت آن‌ها از تحریف، به‌واسطه‌ی پیوند آن‌ها با تاریخ و فرهنگ یک کشور، از اهمیت بسیار والایی برخوردار است. امروزه حق بر نام‌های تاریخی و جغرافیایی و به خصوص نام‌گذاری پدیده‌ها و مناطق دریایی در حقوق بین‌الملل به‌ویژه حقوق بین‌الملل دریاها و حقوق بین‌الملل بشر و تنوع فرهنگی تا حدود زیادی به سوی تشکیل مجموعه‌ای از قواعد نرم حقوقی (Soft Law) و تا حدودی یک قاعده‌ی عرفی با عنصر معنوی هویت ملی گام برمی‌دارد. در پژوهش حاضر، تلاش نموده‌ایم با بررسی جایگاه حق بر نام‌های تاریخی و جغرافیایی در حقوق بین‌الملل، به بررسی حقانیت نام تاریخی خلیج فارس از منظر حقوقی پرداخته و ابعاد حقوقی و سیاسی حفاظت از نام خلیج فارس را در صحنه‌ی بین‌المللی حاضر تبیین نماییم. به این ترتیب، این نوشتار به بررسی راهکارهای حقوق بین‌الملل برای اثبات حقانیت نام خلیج فارس اختصاص خواهد یافت.

واژگان کلیدی: حقانیت نام خلیج فارس، حق بر نام‌های جغرافیایی و تاریخی، تحریف عناوین تاریخی، حقوق بین‌الملل.

۱- مقدمه: نام‌های جغرافیایی و تاریخی، میراث ماندگار بشریت

آغاز سخن گفتن انسان‌ها، با نام‌های جغرافیایی بوده است و در واقع، مبنای پیدایش زبان‌ها، نام‌گذاری و جداکردن پدیده‌های طبیعت از یکدیگر است. در تبیین مبانی و اصول علم، اسامی جغرافیایی، علوم دیگری مانند تاریخ، زبان‌شناسی، مردم‌شناسی، قوم‌شناسی و باستان‌شناسی نقش مهمی داشته‌اند. هر یک از نام‌های جغرافیایی سه ویژگی مهم دارند که عبارت است از ویژگی مکانی، پیشینه‌ی تاریخی، معانی و ریشه‌ی زبانی. نام‌های جغرافیایی جزئی از تاریخ، جغرافیا، اساطیر، فرهنگ و آداب یک ملت و به عبارت دیگر، شناسنامه‌ی تمام عیار کشورها و ملت‌ها هستند و بی‌شک حراست از آن‌ها، همچون نگهداری از اشیای باستانی و اسناد هویتی ملت‌ها، به عنوان ذخایر مادی و معنوی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر است. به همین دلیل است که هرگونه تغییر و یا تخریب در نام‌های تاریخی کهن، همانند تخریب آثار باستانی، عملی نکوهیده محسوب می‌شود.

^۱ کارشناس ارشد و پژوهشگر حقوق بین‌الملل، اداره کل حقوقی بین‌المللی (اداره مرزی)، وزارت امور خارجه. آدرس پست الکترونیکی:

z.taghizadeh.p@gmail.com

ضمن سپاس فراوان از راهنمایی‌های سرکار خانم باهره توسلی، کارشناس اداره مرزی وزارت امور خارجه.

بسیاری از نام های جغرافیایی کشورها، دریاها و رودخانه ها، مشخص کننده ی حاکمیت و حوزه ی قلمرو و نظام اداری- سیاسی، باورها، آرمان ها، سرگذشت ملی، تاریخی و ایدئولوژیکی ملت های تابعه هستند. بدیهی است که تغییر نام یک مکان جغرافیایی در ایجاد تهدید برای امنیت ملی و هویت تاریخی مؤثر واقع می شود؛ همچنان که هدف اولیه ی تغییر دهندگان نام سه هزار ساله ی خلیج فارس نیز به چالش کشیدن حاکمیت ایران بر جزایر خلیج فارس بوده است.^۱ در گذر زمان، نام های تاریخی نیز همانند انسان ها دستخوش حوادث و رویدادها، اعم از سیاسی، اجتماعی و یا فرهنگی بوده اند و رویدادها بر اسامی جغرافیایی نیز تأثیر گذاشته اند. به دلیل وجود نهفته ی این بارهای ارزشی است که بسیاری از نام های تاریخی به عنوان میراث معنوی مورد توجه جهانیان قرار دارند.^۲

حساسیت هایی که ملت ها و دولت های متبوع آنان در خصوص پاسداشت نام های جغرافیایی از تحریف بروز می دهند، نشانگر اهمیت نام های تاریخی و لزوم پاسداری از آن هاست. همان گونه که ارزش سکه ی عتیقه ی مربوط به دو هزار سال قبل ممکن است صدها برابر ارزش سکه ی مشابه و معادل جدید آن باشد، نام های تاریخی نیز همین گونه و میراث معنوی هستند. نام "خلیج فارس" حتی با وجود حمله ی اعراب، اسکندر، مغولان، تاتارها، پرتغالی ها، هلندی ها و انگلیسی ها به کشور ایران، از گزند همه ی دشمنان در امان بوده و از این نظر است که به این گونه نام ها "میراث معنویت بشری" می گویند و اقدام بعضی کشورهای حوزه ی خلیج فارس که در دو دهه ی گذشته در ادامه ی اهداف استعماری و با دادن پول های کلان به اصحاب رسانه های گروهی، در صدد تخریب این نام بوده اند، کاری نکوهیده و مغایر با عرف و حقوق بین الملل است.^۳

با وجود این که نام های جغرافیایی و تاریخی همانند اشیاء تاریخی و میراث فرهنگی، ارزش علمی و فرهنگی دارند، ولی متأسفانه تاکنون در حقوق و قواعد بین المللی برای آن ها اصول و قواعد مدونی تصویب نشده است. همان طور که تهاجم، غارت و تخریب مجسمه ی بودا در بامیان افغانستان و موزه ی بغداد، وجدان های آگاه را در جهان تکان داد و خشم جهانیان را برانگیخت، تخریب و جعل نام های تاریخی نیز می تواند افکار عمومی را به واکنش وادارد؛ بنابراین کنوانسیون های مربوط به میراث فرهنگی و سازمان یونسکو که نظارت بر اجرای این مقررات را بر عهده دارد، باید نام های تاریخی را نیز مشمول مقررات میراث فرهنگی کنند.^۴

در خصوص نام تاریخی خلیج فارس که نماد بارز هویت ایرانی و میراث اجتماعی ماست، شاهد آن هستیم که استفاده از این نام به دو صورت به کاربردن نام مجعول و نام ناقص به جای نام صحیح آن انجام می گیرد. بدین لحاظ تحقیق در وجه تسمیه خلیج فارس، بیان سابقه تاریخی و استدلالات حقوقی در توجیه استفاده ی صحیح و کامل از آن امری ضروری به نظر می رسد. در این نوشتار، عمده ی تلاش بر این است که فارغ از سایر ابعاد، به بررسی مختصری در خصوص حق بر نام های تاریخی و جغرافیایی در حقوق بین الملل با تأکید بر نام تاریخی خلیج فارس پرداخته و ابعاد حقوقی و سیاسی موضوع را تبیین نماییم. به این ترتیب، پژوهش حاضر به بررسی راهکارهای حقوقی برای اثبات حقانیت نام خلیج فارس اختصاص خواهد داشت.

۲- حمایت از نام های جغرافیایی و تاریخی در حقوق بین الملل دریاها

در طول تاریخ بشریت، هرگاه بشر موفق می شد سرزمین ناشناخته ای را کشف نماید، سرزمین اکتشافی جدید را به منزله ی قسمتی از منطقه ی تحت حاکمیت خویش به حساب می آورد و به نامگذاری آن اقدام می نمود. در این که هر کشوری حق دارد نام های اماکن جغرافیایی در داخل قلمرو خود را استانداردسازی نماید، تردیدی وجود ندارد. در این رابطه مسئله ای که بیش از سایر مباحث فوق الذکر چالش می آفریند، اختلافات مربوط به نامگذاری مناطقی

از دریای آزاد مطرح است و یا نام های جغرافیایی مناطق دریایی که تحت حاکمیت بیش از یک دولت قرار دارند. این نواحی جغرافیایی بر اساس ترمینولوژی کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ مناطق ورای دریای سرزمینی دولت‌ها هستند. استانداردسازی اسامی پدیده های زیر آب و اسامی آب های آزاد، مفهومی است که به خوبی شناخته شده و مطالعه شده است. موضوع نام های جغرافیایی اگرچه در کنوانسیون ملل متحد برای حقوق دریاها (UNCLOS) مورد اشاره واقع نشده است، اما طرح هرگونه مباحث مربوط به حاکمیت و تحدید حدود مناطق دریاها و اقیانوس ها در آن به نحو ضمنی دربرگیرنده ی مباحث مربوط به حقوق نام های جغرافیایی و تاریخی نیز هست.

نام های جغرافیایی برای جامعه ی تحقیقات علمی دریایی، بخش مهمی از جامعه ی اطلاعات اکتشافی را تشکیل می دهد. در این رابطه صلاحیت های متنوعی که در کنوانسیون ملل متحد برای حقوق دریاها تأسیس گردیده است، علاوه بر برخی دیگر از فعالیت های تعیین شده توسط کنوانسیون مذکور، بر اقتدار مفهوم نام های جغرافیایی نیز محدودیت هایی را اعمال می نماید.

سازمان ملل متحد در زمینه نام های جغرافیایی و مطالعه ی وجه تسمیه اسامی نقاط جغرافیایی در وهله ی اول از مجرای گروه متخصصان نام های جغرافیایی خود (UNGEGN) به بررسی موضوع نام های جغرافیایی پرداخت. از سوی دیگر، سازمان بین المللی هیدروگرافی (IHO) و کمیسیون بی دولتی اقیانوسی (IOC) نیز از طریق کمیته فرعی نام های عناصر زیر آب (SCUFN) وابسته به منشور عمومی عمق شناسی اقیانوس (GEBCO) در ارتباط با نام های جغرافیایی عناصر زیر آب به فعالیت های علمی و تحقیقاتی می پردازند. به واسطه ی این فعالیت ها، امروزه تعداد زیادی از کشورها به موضوع نام های جغرافیایی و تاریخی پدیده های زیر آب توجه ویژه نشان می دهند و این امر، زمینه ی الحاق کشورهای بسیاری را به کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها تقویت نموده است. موضوع نام های جغرافیایی اگرچه هیچ گاه در کنوانسیون حقوق دریاها مورد اشاره قرار نگرفته است، اما از جهات بسیاری از طریق مفهوم استانداردسازی نام های جغرافیایی با سازوکارهای کنوانسیون مذکور در پرتو ارگان های مربوطه از قبیل سازمان ملل و سازمان بین المللی هیدروگرافی پیوند می خورد.^۵

از طرفی ارتباط آشکاری میان دو موضوع مرزهای دریایی و نامگذاری اسامی دریایی مشهود است. در این مجال برآنیم ضمن بررسی اجمالی در خصوص اختلافات موجود میان کشورها در ارتباط با نام های جغرافیایی و تاریخی خاص به ویژه با تأکید بر نام تاریخی خلیج فارس، راهکارهای ارائه شده توسط سازوکارهای حقوق دریاها برای حل بحران نام های دریایی را مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم.

۳- نقش گروه متخصصان نام های جغرافیایی سازمان ملل متحد در حمایت از اسامی جغرافیایی و تاریخی

گروه متخصصان نام های جغرافیایی سازمان ملل متحد (UNGEGN) که به موجب قطعنامه ی 715A (XXVII) شورای اقتصادی- اجتماعی ملل متحد در سال ۱۹۵۹ با هدف ترغیب دولت ها به استانداردسازی نام های جغرافیایی به وجود آمد. طبق قطعنامه، این نهاد به این مسائل می پردازد: الف) بررسی مسائل فنی استانداردسازی داخلی اسامی جغرافیایی که شامل ارزیابی مشکلات منطقه ای و عمومی و تهیه پیش نویس توصیه هایی برای رفع آن می شود مانند توصیه های زبانی در تلفظ صحیح نام جغرافیایی از سوی خود کشورها در خصوص مناطق همان کشور، ب) ارائه گزارش به شورا تا در شرایط مناسب کنفرانسی را در خصوص موضوع تشکیل دهند و حمایت از کارگروه زبانی، ج) بنا به درخواست دبیرکل، دعوت از کشورهای ذینفع و علاقه مند در موضوع برای ارائه مشورت به کارگروه قبلی. گروه متخصصان نام های جغرافیایی ملل متحد از سال ۱۹۶۰ هر دو سال یکبار با حضور متخصصان نام های جغرافیایی

با هدف تبادل اطلاعات و تجربیات در این زمینه تشکیل جلسه می‌دهد. به علاوه کنفرانس های ملل متحد در زمینه- ی استانداردسازی اسامی جغرافیایی (UNCSGN) از سال ۱۹۶۷ هر پنج سال یک بار تشکیل شده و قطعنامه‌های متعددی را در خصوص نامگذاری پدیده های زیر آب و خصیصه های دریایی ورای حاکمیت یک دولت خاص صادر نموده است.

اگرچه گروه متخصصان نام های جغرافیایی ملل متحد، یک ارگان تصمیم‌گیری راجع به نام‌های جغرافیایی و یا مرجع حل و فصل دعاوی و اختلافات مربوطه نیست، اما به نوبه‌ی خود نقش مهمی در توسعه و تحول حقوق بین- الملل مربوط به نامگذاری اسامی جغرافیایی و تاریخی ایفا نموده است. گروه متخصصان نام‌های جغرافیایی به‌عنوان یکی از هفت بازوی تخصصی شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل محسوب می‌شود و به عنوان نهادی مشاوره‌ای عمل می‌کند. تصمیمات این گروه در قالب پیشنهاد به کنفرانس استانداردسازی نام‌های جغرافیایی ملل متحد ارائه می‌شود و در صورت تصویب، در قالب قطعنامه به شورای اقتصادی-اجتماعی سازمان ملل ارسال می‌گردد.

گروه متخصصان نام های جغرافیایی در قطعنامه‌ی II/۲۶ سال ۱۹۷۲، برای تدوین «نظام نام‌گذاری عوارض دریایی خارج از حاکمیت یک دولت» بر تقویت همکاری با سایر نهادها و سازمان‌های مرتبط از جمله سازمان بین- المللی هیدروگرافی (IHO) که از مدتها قبل همواره با موضوع استانداردسازی نام های جغرافیایی درگیر بوده اند، تأکید می‌نماید. در راستای توسعه‌ی فعالیت های نام گذاری واحد و نظارت بر به کارگیری ترمینولوژی صحیح برای پدیده های جغرافیایی، گروه متخصصان نام های جغرافیایی در قالب کمیته های فرعی خویش از قبیل کمیته فرعی نام های جغرافیایی و علائم و اختصارات مربوط به نام های مناطق و عوارض اعماق اقیانوس (SCGN) و کمیته‌ی فرعی نامگذاری خصیصه های زیر آب (SCUFN) فعالیت های مؤثری را با کمک سازمان بین‌المللی هیدروگرافی به انجام رسانیده است. در همین راستا، برخی از نهادهای ملی کشورها برای استانداردسازی نام های جغرافیایی از جمله کمیته‌ی تخصصی نام نگاری و یکسان سازی نام های جغرافیایی ایران،^۶ گروه نام‌های جغرافیایی ایالات متحده آمریکا (بی جی ان)^۷ مشتمل بر کمیته‌ی نام‌های داخلی و کمیته‌ی اسامی بین‌المللی و نیز گروه نام‌های جغرافیایی کانادا نقش قابل توجهی در استانداردسازی نام‌های جغرافیایی و تاریخی ایفا نموده اند.

در بیست و سومین جلسه کارگروه اسامی جغرافیایی در ۴ آوریل ۲۰۰۶، شصت و یکمین گزارش خود را به اعتبار تاریخی، جغرافیایی و حقوقی نام خلیج فارس اختصاص داد. این گروه در بخشی از گزارش خود بیان می‌کند که حتی اگر جغرافی‌دانان گذشته نام خلیج فارس را برای این خلیج انتخاب نکرده بودند، بهترین نام برای این خلیج همان نام ایران (پرشیا) بر این خلیج بوده چرا که ایران بیشترین مرز را با این خلیج دارد و با جمعیتی حدود ۷۰ میلیون کشوری است که در میان کشورهای ساحلی خلیج بیشترین جمعیت را داراست. این گزارش اعلام می‌دارد «در طول قرون، حداقل ۲۵۰۰ سال که بخش عمده‌ای از آن در زمان امپراطوری فارس بوده است، هیچگاه میان تاریخ‌دانان و نویسندگان در خصوص یک نام در خاورمیانه چنین اتفاق نظری وجود نداشته است». این گروه با اشاره به تاریخ‌نگاران و نقشه‌هایی از گذشته به ذکر نام خلیج فارس در اسناد معتبر اقرار می‌کند. این گزارش با تفکیک میان سه دوره باستان، اسلامی و هژمونی پرتغال در خلیج فارس بیان می‌کند که در زمان حضور پرتغال در این خلیج ۵۰ نقشه و نامه تبادل شد که این منطقه با این نامها ذکر شده بود:

Persio-Persiski Zaliv, Persischer Golf, Pars Sea, Bahre Fars, Perza obol, Persiste Habbugt.

در سالهای ۱۵۰۷ تا ۱۹۶۰ تعداد ۱۰ موافقتنامه میان کشورهای چون کویت، عربستان، عثمانی، عمان و امارات به زبانهای عربی و انگلیسی منعقد شد که در آنها از نام خلیج فارس استفاده شده است. سازمانهای بین‌المللی نیز در استفاده صحیح از نام خلیج فارس نقش داشته اند. به طور مثال ۱۴ یادداشت دبیرکل ملل متحد در پاسخ و

درخواست ایران برای استفاده درست از این نام در انتشارات و اسناد سازمان ملل و نهادهای وابسته قابل ذکرند. این گزارش در پایان از شورای اقتصادی اجتماعی ملل متحد می‌خواهد تا بر استفاده از نام خلیج فارس تأکید نماید.^۸

۴- جعل نام خلیج فارس از منظر حقوق بین الملل عمومی

حاکمیت دولتها و اسامی جغرافیایی: در تاریخ موضوع عناوین جغرافیایی در زمانی مورد مناقشه قرار گرفت که کشوری برای اولین بار منطقه ای بلاصاحب را تصرف می کرد و نامی برای آن انتخاب می کرد و پس از مدتی با حضور نیروی کشوری دیگر در آن منطقه نام دیگری اعلام می شد. در این زمان بود که موضوع عناوین جغرافیایی با موضوع حاکمیت پیوند خورد. مناقشه در اسامی جغرافیایی بیشتر در آبهای آزاد یعنی در جایی که دور از حاکمیت دولتها است مطرح بوده است.

پس از انعقاد کنوانسیون حقوق دریاها این استدلال قابل طرح بوده است که طبق ماده ۲۴۶ این کنوانسیون، هر کشور ساحلی حق نام‌گذاری آبهای دریای سرزمینی و منطقه انحصاری اقتصادی خود را دارد. چرا که این ماده از حق دولت ساحلی در اعمال صلاحیت اعم از حق قانونگذاری و مدیریت و اقدام در زمینه تحقیقات علمی در منطقه انحصاری اقتصادی و فلات قاره صحبت می کند. در تفسیری موسع این حق شامل حق نام‌گذاری نیز می‌شود. موضوع انحصاری کردن نام در حقوق تجارت بین‌الملل از موضوعاتی است که پذیرفته شده است. اتحادیه اروپا سوء استفاده از نام‌های جغرافیایی در تولید کالا را موجب مسئولیت دانسته است. هرچند عمده موارد تخلف استفاده دروغین از نام یک محل است یا استفاده جعلی از نامی است که شرکتی قبلاً از آن نام استفاده کرده است. تعمیم این مقررات به حقوق بین‌الملل دریاها به طور کلی حقوق بین‌الملل عمومی موضوعی است که نیاز به تأمل بیشتری دارد. به عبارت دیگر به سختی می‌توان از عبارت «حق مالکیت فکری یک کشور در نام یک سرزمین» یاد نمود.^۹

البته در این زمینه نباید از نظر دور داشت که حقوق ناظر بر نام‌های جغرافیایی و تاریخی و ضرورت صیانت از آنها به منزله‌ی هویت اجتماعی-ملی کشورها، در حال حاضر به سمت مجموعه‌ای از قواعد حقوقی نرم (Soft Law) در حال گذار است. از سوی دیگر می‌توان ادعا نمود قواعد مربوط به حفاظت از نام‌های جغرافیایی تا حدود زیادی به سمت ایجاد یک قاعده‌ی عرفی با عنصر معنوی هویت ملی در حقوق بین‌الملل گام برمی‌دارد. نام‌های جغرافیایی به منزله‌ی یکی از جلوه‌های میراث فرهنگی و هویت اجتماعی، بنابر عقیده‌ی جمعی بشری مصون از تعرض و تحریف بوده و نباید دستاویز مقاصد سیاسی، قومیتی و نژادی قرار گیرند.

۵- حقوق بشر و نام‌های تاریخی و جغرافیایی

با نگاهی به قواعد حقوق بین‌الملل بشر، می‌توان دریافت با توجه به این که نام‌های جغرافیایی و تاریخی، نماد هویت ملی و فرهنگی انسان‌ها هستند، احترام به نام‌های مذکور و ضرورت حفاظت و پاسداشت آنها از تحریف را می‌توان جزء حقوق ذاتی و معنوی بشر به شمار آورد. در همین راستا، می‌توان با تأکید بر جنبه‌ی عرفی برخی از قواعد حقوق بشر به ویژه قواعد مربوط به آزادی اطلاعات، استنادات حقوقی خود را تقویت نمود. آزادی اطلاعات در حقوق بین‌الملل بشر که در ماده ۱۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی ذکر شده است، شامل آزادی ارسال اطلاعات و آزادی دریافت اطلاعات می‌شود. آزادی ارسال اطلاعات به طور منطقی مشروط به صحیح بودن اطلاعات است. کنوانسیون حق بین‌المللی تصحیح (Convention on International Right to Correction)^{۱۰} مورخ ۱۹۶۲ نیز بر ارسال اطلاعات صحیح از طریق وسایل ارتباط جمعی تأکید کرده است. در این زمینه می‌توان استدلال نمود که کشورهای عربی در

انتشار نام مجعول از خلیج فارس در رسانه های ملی و بین المللی تعهدات خود مبنی بر ارسال اطلاعات صحیح را نقض کرده اند. این کنوانسیون کشوری که اطلاعات کذبی را علیه کشوری دیگر منتشر کند، موظف به تصحیح آن از طریق همان کنوانسیون می کند. اما نکته ی حائز توجه در این زمینه این که ایران و بسیاری از کشورهای عربی عضو این کنوانسیون نیستند، اگرچه شاید بتوان بر عرفی بودن برخی از قواعد این کنوانسیون برای کشور خاطی به گونه ای استدلال نمود.

۶- نحوه ی استفاده از نام خلیج فارس در آرای دیوان بین المللی دادگستری:

علاوه بر ذکر نام خلیج فارس در سایت رسمی سازمان ملل متحد،^{۱۱} دیوان بین المللی دادگستری نیز در قضیه سکوهای نفتی همچون لوایح جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحد امریکا از نام «خلیج فارس» استفاده نموده است. اگرچه دیوان در نگارش متن رأی خود در قضیه ی تحدید حدود دریایی و اختلافات ارضی میان قطر و بحرین، شیوه ی متفاوتی را اتخاذ نموده است. دیوان در ۱۶ مارس ۲۰۰۱ در رأی مزبور جز در مواردی که به متن تاریخی و مستند خاصی با نام اصیل خلیج فارس استناد کرده، در سایر موارد بدون توجه به سوابق تاریخی مستدلی که در خصوص اطلاق نام خلیج فارس بر آبراه واقع میان ایران و شبه جزیره عرب وجود دارد، از نام ها و عبارات غیر دقیق و ناصحیح استفاده کرده است. استفاده ی دیوان از نام کامل خلیج فارس در هنگام استناد به عنوان قراردادهای و اسناد تاریخی و از سوی دیگر، استعمال نام مجعول و ناقص برای آن در سایر موارد به نوبه ی خود می تواند نشانگر تشتت آراء و تعارض در رویه ی دیوان بین المللی دادگستری و بی توجهی به دستورالعمل های متعدد دبیرخانه ی سازمان ملل در خصوص استفاده کامل و صحیح از نام خلیج فارس تلقی شود. از سوی دیگر استدلالی که مطرح می شود این است که دیوان بین المللی دادگستری با توجه به اصل استقلال قضایی خود ملتزم به تبعیت از این دستورالعمل ها نمی باشد و بر این اساس، این رویه قابل اعتراض و موضع گیری نخواهد بود.

۷- نام خلیج فارس در سایر نهادها و سازمان های منطقه ای و بین المللی

شورای امنیت سازمان ملل متحد در برخی قطعنامه های خود در خصوص جنگ عراق علیه کویت مانند قطعنامه ۶۸۷ از نام خلیج فارس استفاده نموده است. این در حالی است که برخی از سازمان های منطقه ای و بین المللی از جمله سازمان بین المللی شورای همکاری خلیج و اتحادیه عرب کماکان از ذکر نام خلیج فارس پرهیز می کنند. بایستی خاطرنشان نمود اتحادیه عرب در سال ۱۹۶۰ دستورالعملی را صادر کرد که در آن به تمامی کشورهای عربی رسماً اعلام شد تا خلیج فارس را با نام دیگری درج کنند. این در حالی است که بسیاری از دانشمندان عرب بر اصالت نام تاریخی خلیج فارس صحه می گذارند.

۸- نگاهی به رویه ی وزارت امور خارجه در حفاظت از نام تاریخی خلیج فارس

به کارگیری نام خلیج فارس و ضرورت حفظ و گسترش آن همواره از اهمیت فراوانی برخوردار بوده و اسناد و سوابق گذشته نیز مؤید قدمت و اعتبار این نام تاریخی است. به همین دلیل اداره کل حقوقی بین المللی وزارت امور خارجه همواره اقدامات لازم را در خصوص استفاده صحیح از نام خلیج فارس به عمل آورده و در صورت مشاهده هرگونه استفاده از نام مجعول و یا ناقص، به این امر اعتراض و با تهیه گزارش های متعدد در این رابطه، نمایندگی های

جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور را در خصوص نحوه تعامل با کشورها و سازمان های بین المللی که از نام مجعول و یا ناقص استفاده می نمایند و برخی از نهادهای مربوطه داخلی در این خصوص، مطلع نموده اند. موضوع نام خلیج فارس، موضوعی مرزی-حقوقی است و بر اساس سوابق و پرونده های موجود در اداره کل حقوقی بین المللی وزارت امور خارجه، همواره موضوعات مربوطه اعم از تهیه اسناد بین المللی مربوط به نام تاریخی خلیج فارس، صدور بخشنامه های متعدد توسط این اداره کل جهت نمایندگی های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور در مورد نحوه برخورد با موارد استفاده مجعول از نام خلیج فارس و همچنین پیگیری های صدور دستورالعمل هائی توسط دبیرخانه سازمان ملل متحد جهت به کارگیری نام صحیح خلیج فارس در این اداره کل انجام شده است.

بر اساس سوابق و پرونده های موجود در اداره کل حقوقی و بین المللی وزارت امور خارجه، در سال ۱۳۸۳ با اقدام موسسه ی National Geography در آخرین چاپ اطلس جهان، موضوع استفاده از نام صحیح خلیج فارس از اهمیت بیشتری برخوردار گردید. وزارت امور خارجه به محض دریافت اطلاعات مربوط به اقدام مؤسسه مذکور و پیش از گسترش ابعاد آن، موضوع را طی تلگرافی به نمایندگی دائم جمهوری اسلامی ایران در نیویورک منعکس و درخواست نمود تا علاوه بر بررسی انگیزه های این مؤسسه در انجام این اقدام، نامه اعتراضی جهت ارسال به مؤسسه مذکور تهیه و امکان انجام برخی اقدامات دیگر از طریق ایرانیان مقیم و برخی نهادهای دیگر بررسی گردد.

- بررسی دستورالعمل های حقوقی موجود در آرشیو وزارت امور خارجه در قبال حفظ نام خلیج فارس:

مفاد این دستورالعمل ها حاوی نکات ارزشمندی به شرح زیر است: ۱-توجیه مطبوعات و مقامات داخلی کشور در خصوص به کارگیری نام صحیح خلیج فارس، ۲- تهیه ی کتابچه ای به زبان های عربی و انگلیسی که به روز باشد و به صورت خلاصه، ولی کاملاً مستند به ارگان های ذیربط در داخل و خارج کشور ارسال شود. ۳- فعال سازی ایرانیان خارج از کشور در زمینه ی حمایت از نام تاریخی خلیج فارس. ۴- توجیه مؤسسات تحقیقاتی داخلی، منطقه ای و بین المللی و ارائه ی اطلاعات مستدل به آن ها ۵- استفاده از برخی منابع و نقشه ها که خود کشورهای عربی چاپ کرده و در آن نام خلیج فارس ذکر گردیده است. ۶- توجیه حقوقی حساسیت قضیه برای نهادهای داخلی. ۷- طرح موضوع در قالب فنی و حقوقی و نه سیاسی. ۸- نمایندگی های ایران در کشورهای غیر عربی، هرگونه نقشه، نوشته و یا یادداشت دریافتی که در آن عنوان مجعول، و یا عنوان ناقص به کار برده شده باشد را باید عیناً به مبدأ آن عودت و علت اعاده را نیز روی پاکت یا نوشته ذکر نمایند. ۹- نمایندگی های ایران در کشورهای عربی صرفاً نقشه ها، نوشته ها و یادداشت دریافتی که در آن عنوان مجعول، استفاده شده است، را به مبدأ آن عودت و علت اعاده را نیز روی پاکت یا نوشته ذکر نمایند. البته در صورتیکه عنوان ناقص به کار رفته باشد، اعاده ی آن ضروری نبوده ولی بر حسب شرایط و بنا به تشخیص، تذکر لازم جهت استفاده از عنوان صحیح و کامل خلیج فارس، به ارسال کننده داده شود.

۱۰- تذکر به سازمان های بین المللی از جمله سازمان های وابسته به سازمان ملل متحد شامل سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی ملل متحد (یونسکو)، در مورد استفاده از عبارت خلیج فارس

در خصوص اقدامات نمایندگان وزارت امور خارجه همین بس که در نیمه ی نخست بهمن ماه سال ۱۳۷۰ شمسی سر ویراستار سازمان ملل متحد با اشاره به اعتراض های پیاپی نمایندگان ایران در آن سازمان به استفاده از نام ساختگی خلیج عربی در اسناد این سازمان از کارکنان سازمان ملل درخواست نمود تا اعتراض دولت ایران را همیشه در نظر داشته باشند. به طور نمونه، در یازدهم شهریور ماه سال ۱۳۷۱ هنگامی که حیدر ابوبکر العطاس نخست وزیر جمهوری یمن در اجلاس سران جنبش عدم تعهد که در جاکارتا پایتخت اندونزی برگزار می شد، از نام ساختگی خلیج عربی استفاده نمود، با اعتراض شدید نمایندگان ایرانی رو به رو شد. او سرانجام از نمایندگان ایران عذرخواهی کرد. و این عمل را غیر عمد خواند.

۹- راهکارهای حقوقی در اثبات حقانیت نام تاریخی خلیج فارس

۱- توجه به عملکرد و نقش رویه ساز یونسکو و سازمان ملل در زمینه به کارگیری نام های تاریخی و جغرافیایی به طرز صحیح.

۲- کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان (کنوانسیون میراث جهانی ۱۹۷۲)،^{۱۲} افزودن خلیج فارس به میراث جهانی دریایی مورد حمایت در یونسکو به موجب کنوانسیون میراث جهانی. کمیته‌ی میراث جهانی وابسته به کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان ۱۹۷۲ شامل ۲۱ عضو از دولت های عضو از جمله الجزایر، کامبوج، کلمبیا، استونی، اتیوپی، فرانسه، آلمان، هند، عراق، ژاپن، مالزی، مالی، مکزیک، فدراسیون روسیه، سنگال، جمهوری یوگسلاوی (صربیا)، آفریقای جنوبی، سوئیس و تایلند است که در میان اسامی دول عضو کمیته، کشورهای امارات متحده عربی و قطر نیز به چشم می خورد.^{۱۳} در این راستا به نظر می رسد عضویت کشورمان در کمیته میراث جهانی نه به عنوان یک پیشنهاد بلکه به عنوان یک ضرورت حاضر مطرح خواهد شد. کمیته میراث جهانی سی و پنجمین اجلاس خود را در ژوئن ۲۰۱۱ تشکیل داد.

۳- توسل به راهکارهای کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی زیر آب مصوب ۲ نوامبر ۲۰۰۱^{۱۴} و کنوانسیون حراست از میراث فرهنگی ناملموس^{۱۵} ۲۰۰۳.

۴- ثبت نام مناطق حفاظت شده حرا شامل جنگل های حرا و مناطق حفاظت شده حرای خمیر در نزدیکی جزیره قشم در سازمان یونسکو در سال ۲۰۰۸ میلادی و تأکید مجدد بر نام خلیج فارس در اسناد مربوطه در سازمان مزبور شاهد مناسبی برای ضرورت ثبت نام تاریخی سایر عوارض دریایی از قبیل جزایر مرجانی فارور کوچک و بزرگ در خلیج فارس (تقریباً در نزدیکی کیش) و پناهگاه حیات وحش شیدور یا شتور در حد فاصل پنج کیلومتری جزیره لاوان، جزایر فارو و نبی فارور نزدیک یکدیگر و هر دو در شرق جزیره کیش قرار دارند، جزیره هندروابی نیز در غرب جزیر کیش واقع شده است. + منطقه نایبند بوشهر شامل خلیج نایبند، منطقه حفاظت شده نایبند، جنگل های حرای حوزه های عسلویه و بساتین و هاله است که به نوبه‌ی خود می تواند راهکار مناسبی برای تأکید بیشتر بر عنوان خلیج فارس و تقویت رویه یونسکو در استفاده از آن تلقی شده و به تدریج زمینه ساز عناصر مادی و معنوی عرف بین المللی در استعمال نام خلیج فارس توسط جامعه‌ی بین المللی به شمار آید.

۵- همکاری با برنامه میراث جهانی آبی وابسته به یونسکو، شرکت فعال در برنامه های این رکن یونسکو و تلاش برای ثبت منابع آبی و شگفتی های دریایی خلیج فارس به عنوان میراث آبی جهانی. با توجه به گزارش جدید دانشگاه سازمان ملل در خصوص منابع دریایی و مرجان های طبیعی ارزشمند خلیج فارس^{۱۶} و با توجه به اینکه تا کنون ۴۵ میراث جهانی آبی توسط یونسکو شناسایی شده است، به طور مثال: ۱- جزایر و مناطق حمایت شده دریایی در خلیج کالیفرنیا در مکزیک و ۲- خلیج پورتو شامل خلیج گیرولاتا و شبه جزایر اسکاندولا، در دریای مدیترانه متعلق به فرانسه می توان خلیج فارس را به این لیست افزود و بدین ترتیب با یک تیر دو نشان زد: ثبت نام خلیج فارس در یونسکو به عنوان یک نام جغرافیایی وثبت منابع کمیاب دریایی خلیج فارس در لیست اسامی میراث جهانی آبی و یا حداقل ثبت پدیده های طبیعی و جزایر مرجانی سواحل کشورمان در لیست مذکور و از این طریق اجبار یونسکو به استفاده از نام خلیج فارس در فهرست اسامی میراث آبی جهان.

۶- تأکید بر این نکته حائز اهمیت است که به کارگیری هرگونه عنوان مجعول و یا ناقص برای نام های تاریخی و جغرافیایی توسط کشورها با هرگونه هدف سیاسی، اقتصادی، مغرضانه و غیر آن عامل مؤثری در افزایش تنش های سیاسی در منطقه و در نتیجه تهدیدی برای صلح و امنیت منطقه ای و جهانی است. امری که می بایست مورد توجه

نهادهای ذیصلاح سازمان ملل متحد و سایر نهادهای بین المللی قرار گیرد. همانگونه که یکی از مهمترین اهداف تشکیل سازمان ملل متحد، حفظ صلح و امنیت بین المللی و منطقه ای و جلوگیری از نزاع و اختلافات بین المللی و منطقه ای است، توجه به بحران ها و چالش های آتی در استفاده ی ناصحیح از عناوین و نام های تاریخی و جغرافیایی که نماد فرهنگ و هویت ملی جوامع انسانی است، از ضرورت بسیار زیادی برخوردار است.

۷- با عنایت به ثبت نام نوروز به عنوان یک میراث فرهنگی در یونسکو، شاید بتوان با بررسی ابعاد حقوقی - سیاسی ثبت نام خلیج فارس به عنوان یک نام تاریخی و فرهنگی و نماد هویت ملی ایران اقدام مشابهی را به عمل آورد.

۸- ضرورت توجه به استفاده از نام ناقص و مجعول برای خلیج فارس در کنفرانس ها و اجلاس های بین المللی؛ به طور مثال، در اسناد مربوط به کارگروه تنوع زیستی دریایی به عنوان میراث جهانی که از ۲۵ فوریه تا ۱ مارس ۲۰۰۲ در ویتنام برگزار گردید، از عنوان مجعول و ناقص برای نامگذاری خلیج فارس استفاده شده است.^{۱۷} برنامه عملی بحرین برای میراث جهانی دریایی نیز که در سال ۲۰۰۹ که به صورت یک کارگروه منطقه ای و جهانی در فوریه ۲۰۰۹ توسط پادشاهی بحرین ترتیب داده شد، برای مباحث مربوط به تنوع زیستی دریایی، از عبارت مجعول برای خلیج فارس استفاده نموده است. این ترفند ممکن است راهکاری برای تغییر تدریجی نام خلیج فارس توسط کشورهای عربی به شمار رود.

۹- مقامات و ارکان دولتی کشورمان و به ویژه وزارت امور خارجه به عنوان متولی امر، بایستی از طریق قانونی اقدام و مسئله را پیگیری نماید. شرکت و دفاع همه جانبه از نام تاریخی خلیج فارس در مراجع بین المللی مثل کنفرانس بین المللی یکسان سازی اسامی جغرافیائی، کنفرانس بین المللی کارتوگرافی، کنفرانس بین المللی تاریخ کارتوگرافی یا کنفرانس اتحادیه جهانی جغرافی دانان و طرح حقوقی مسئله حقانیت ایران در مورد نام خلیج فارس، راهکار مساعدی برای توسعه ی حفاظت از نام خلیج فارس و تأکید بر هویت ملی ایران خواهد بود.

۱۰- توسل به راهکارهای حقوق بین الملل دریاها، حقوق بشر و تنوع فرهنگی، حقوق بین الملل مالکیت فکری و معنوی (با این استدلال که تغییر نام خلیج فارس، مغایرت با موازین علمی و شرافت نشر و تألیف خواهد بود) نیز در تقویت توجیهات حقوقی مطرح در زمینه ی حمایت از نام تاریخی خلیج فارس حائز اهمیت خواهد بود.

نتیجه گیری:

نام گذاری و جداکردن پدیده های طبیعت از یکدیگر، مبنای پیدایش زبان ها بوده است و نام های جغرافیایی بخشی از تاریخ، جغرافیا، اساطیر، فرهنگ و آداب و رسوم یک ملت و به عبارت دیگر، شناسنامه ی کشورها و ملت ها هستند و حراست از آنها همچون نگهداری از اشیاء باستانی، به عنوان میراث معنوی بشریت ضروری است. از همین رو هرگونه از دیدگاه حقوق بین الملل، تغییر و یا تخریب نام های تاریخی کهن همانند تخریب آثار باستانی، اقدامی نکوهیده محسوب می شود. امروزه حق بر نام های تاریخی و جغرافیایی و به خصوص نام گذاری پدیده ها و مناطق دریایی و ضرورت حفظ و پاسداشت آن ها از تحریف، در حقوق بین الملل و به ویژه حقوق بین الملل دریاها و حقوق بین الملل بشر و تنوع فرهنگی ملت ها تا حدود زیادی به سوی تشکیل مجموعه ای از قواعد نرم حقوقی (Soft Law) در حال گذار بوده است. به نحوی که امروز شاهد شکل گیری عقیده ای همگانی و قواعدی هرچند قوام نیافته در قالب حقوق نرم، در خصوص حمایت از نام های فرهنگی، تاریخی و جغرافیایی در قبال تهاجمات و تحریفات روزافزون آن در جامعه ی بین المللی حاضر هستیم.

از سوی دیگر می‌توان ادعا نمود قواعد مربوط به حفاظت از نام‌های جغرافیایی تا حدود زیادی به سمت ایجاد یک قاعده‌ی عرفی با عنصر معنوی هویت ملی در حقوق بین‌الملل گام برمی‌دارد. نام‌های جغرافیایی به منزله‌ی یکی از جلوه‌های میراث فرهنگی و هویت اجتماعی، بنابر عقیده‌ی جمعی بشری مصون از تعرض و تحریف بوده و نباید دستاویز مقاصد سیاسی، قومیتی و نژادی قرار گیرند. به کارگیری هرگونه عنوان مجعول و یا ناقص برای نام‌های تاریخی و جغرافیایی توسط کشورها با هرگونه هدف سیاسی، اقتصادی، مغرضانه و غیر آن، عامل مؤثری در افزایش فضای تنش‌های سیاسی در منطقه و در نتیجه تهدیدی برای صلح و امنیت منطقه‌ای و جهانی است. امری که می‌بایست مورد توجه نهادهای ذیصلاح سازمان ملل متحد و سایر نهادهای بین‌المللی قرار گیرد. همان‌گونه که یکی از مهمترین اهداف تشکیل سازمان ملل متحد، حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و منطقه‌ای و جلوگیری از نزاع و اختلافات بین‌المللی و منطقه‌ای است، توجه به بحران‌ها و چالش‌های بالقوه در استفاده‌ی ناصحیح از عناوین و نام‌های تاریخی و جغرافیایی که نماد فرهنگ و هویت ملی جوامع انسانی است، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. در این راستا، استناد به راه‌حل‌های حقوقی موجود در اثبات حقانیت نام خلیج فارس می‌تواند زمینه‌های مساعدی را برای تضعیف ادعاهای روزافزون کشورهای عربی و متحدین استراتژیک آن‌ها از یکسو و اجماع جامعه‌ی جهانی بر حقانیت ادعاهای جمهوری اسلامی ایران برای صیانت از نام تاریخی خلیج فارس به منزله‌ی هویت ملی- ایرانی خویش تحقق بخشد.

پانویس:

- ¹ عجم، محمد، اسناد نام خلیج فارس میراثی کهن و جاودان، تهران: نشر اوین، ۱۳۸۸، ص ۸
- ² همان منبع، ص ۹.
- ³ همان منبع، ص ۱۰.
- ⁴ اسناد مربوط به بکارگیری نام خلیج فارس، آرشیو اداره کل حقوقی بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- ⁵ National Geospatial-Intelligence Agency (NGA), *Geographic names and UNCLOS*, USA, 2011. Available at: <http://www.gmat.unsw.edu.au/ablos/ABLOS05Folder/PalmerPaper.pdf>
- ⁶ <http://geonames.ncc.org.ir/HomePage.aspx?TabID=4713&Site=geonames.ncc.org&Lang=fa-IR>
- ⁷ United States Board on Geographic Names (BGN)
- گروه ایالات متحده آمریکا برای نام‌های جغرافیایی (BGN) یکی از ارکان دولت فدرال برای ایجاد و حفاظت از رویه متحدالشکل استفاده از نام‌های جغرافیایی در دولت ایالات متحده است.
- ⁸ یاسر ضیایی، *جعل نام خلیج فارس از منظر حقوق بین‌الملل عمومی*، قابل دسترسی در سایت ذیل: <http://yaserziaee.blogfa.com/post-249.aspx>
- ⁹ همان منبع.
- ¹⁰ <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/u1circ.htm>
- ¹¹ http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/persian_gulf.htm
- ¹² دولت ایران در تاریخ ۱۳۵۳/۱۰/۸ به این کنوانسیون پیوسته است.
- ¹³ <http://whc.unesco.org/en/committee/>
- ¹⁴ جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۸۷/۹/۱۳ این کنوانسیون را تصویب نموده است. برای مطالعه تفصیلی در این زمینه، رک به: دکتر جمشید ممتاز، *تأملی بر کنوانسیون حفاظت میراث فرهنگی زیرآب*، ترجمه محمود صوراسرافیل، *مجله حقوقی بین‌المللی*، شماره ۳۳، ۱۳۸۴، صص ۱۵۹-۱۸۸.
- ¹⁵ جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۲۲ این کنوانسیون را تصویب نموده است.
- ¹⁶ UNU-INWEH, Institute for water, Environment and Health, *Managing the growing impacts of development on fragile coastal and marine ecosystems: coastal and marine ecosystems: Lessons from the Gulf*, 2011, Available at: http://www.inweh.unu.edu/.../PolicyReport_LessonsFromTheGulf.pdf

همانگونه که مشاهده می‌شود، در این مقاله که به تأثیرات فعالیت‌های انسانی به ویژه توسعه‌ی جزایر مصنوعی بر محیط زیست دریایی پرداخته است، از نام ناقص برای نامگذاری خلیج فارس استفاده نموده است. البته این کاربرد نابجا به تازگی از سوی مقامات مسئول در وزارت امور خارجه مورد اعتراض قرار گرفته است.

¹⁷ Hillary, A., Kokkonen, M. and Max, L., (edited by), *Proceedings of the World Heritage Marine Biodiversity Workshop*, Hanoi, Viet Nam (February 25-March 1, 2002), World Heritage Paper No. 4, UNESCO, World Heritage Centre, Paris 2003.

مراجع:

- ۱- عجم، محمد، اسناد نام خلیج فارس میراثی کهن و جاودان، تهران، نشر اوین، ۱۳۸۸.
- ۲- اسناد مربوط به بکارگیری نام خلیج فارس، آرشیو اداره کل حقوقی بین‌المللی وزارت امور خارجه.
- ۳- ممتاز، جمشید، تأملی بر کنوانسیون حفاظت میراث فرهنگی زیرآب، ترجمه محمود صوراسرافیل، مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۳۳، ۱۳۸۴، صص ۱۵۹-۱۸۸.
- 4- Hillary, A., Kokkonen, M. and Max, L., (edited by), *Proceedings of the World Heritage Marine Biodiversity Workshop*, Hanoi, Viet Nam (February 25-March 1, 2002), World Heritage Paper No. 4, UNESCO, World Heritage Centre, Paris 2003.
- 5- National Geospatial-Intelligence Agency (NGA), *Geographic names and UNCLOS*, USA, 2011.
- 6- UNESCO, World Heritage Centre, Paris 2003.
- 7- UNU-INWEH, Institute for water, Environment and Health, *Managing the growing impacts of development on fragile coastal and marine ecosystems: coastal and marine ecosystems: Lessons from the Gulf, 2011*, Available at:
- 8- http://www.inweh.unu.edu/.../PolicyReport_LessonsFromTheGulf.pdf
- 9- <http://geonames.ncc.org.ir/HomePage.aspx?TabID=4713&Site=geonames.ncc.org&Lang=fa-IR>
- 10- <http://whc.unesco.org/en/committee/>
- 11- <http://www.gmat.unsw.edu.au/ablos/ABLOS05Folder/PalmerPaper.pdf>
- 12- http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/persian_gulf.htm
- 13- <http://www1.umn.edu/humanrts/instree/u1circ.htm>
- 14- <http://yaserziaee.blogfa.com/post-249.aspx>